ISSN: 3060-4761
TerDPI ILMIY XABARNOMASI / SCIENTIFIC BULLETIN OF THE TerSPI / НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК ТерГПИ

UDK: 78:37.091.
ORCID: 0009-0005-2369-8290.

ZAKIROVA ZILOLA AZAMOVNA
v.b.dotsent, tarix fanlari bo'yicha falsafa dortori (PhD).
Termiz davlat pedagogika instituti.
E-mail: zakirovazilola@gmail.com

SURXONDARYO VILOYATIDA MUSIQA SAN'ATINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA UNING O'ZIGA XOS YO'NALISHLARI

ANNOTATSIYA: 1. Tadqiqot maqsadi: Surxondaryo viloyatida musiqa san'atining tarixiy shakllanish bosqichlarini aniqlash, uning o'ziga xos yo'nalishlarini ilmiy asosda tavsiflash hamda hudud musiqiy merosining zamonaviy rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilish.

2. Tadqiqot metodlari: Tadqiqot jarayonida tarixiy-tahliliy, qiyosiy-tipologik, tizimli yondashuv, kuzatuv va folklor materiallarini mazmun-melodik tahlil qilish metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, hududiy ijrochilik an'analari va cholg'u madaniyati elementlari kompleks o'rganildi.

3. Tadqiqot natijalari: Surxondaryo musiqa san'ati qadimgi marosim va epik folklor qatlamlaridan boshlab, professional ijrochilik maktablari shakllanishi hamda mustaqillik davridagi modernizatsiya jarayonlarigacha bosqichma-bosqich rivojlanganligi aniqlandi. Hudud musiqasining o'ziga xosligi epik-ritmik tuzilma, mahalliy intonatsion xususiyatlar va an'anaviy cholg'u ijrochiligining barqarorligi bilan belgilanadi.

4. Xulosalar: Surxondaryo viloyati musiqa san'ati tarixiy meros va zamonaviy ijodiy jarayonlar uyg'unligida rivojlanayotgan yaxlit hududiy-madaniy tizim bo'lib, uni ilmiy o'rganish milliy musiqa pedagogikasi va madaniyatshunoslik taraqqiyoti uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

KALIT SO'ZLAR: *xalq ijodi merosi, dostoniy-ritmik ijrochilik, tantanaviy qo'shiqlar, ohangiy xususiyatlar, milliy cholg'ular, mintaqaviy ijrochilik maktabi, etno-madaniy jarayonlar, malakali ta'lim tizimi, madaniy yangilanish, og'zaki meros, melodik tuzilma, ijodiy yangilanish.*

ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ МУЗЫКАЛЬНОГО ИСКУССТВА В СУРХАНДАРЬСКОЙ ОБЛАСТИ И ЕГО ИНДИВИДУАЛЬНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ

АННОТАЦИЯ: 1. Цель исследования: определить исторические этапы формирования музыкальной культуры Сурхандарьинского региона, выявить её специфические направления и проанализировать современные тенденции в контексте культурных процессов.

2. Методы исследования: применены историко-аналитический, сравнительно-типологический и системный подходы, а также методы наблюдения и анализа фольклорных источников. Комплексно изучены исполнительские традиции и инструментальная практика региона.

3. Результаты исследования: установлено, что региональная музыкальная традиция прошла последовательный путь эволюции — от древних обрядовых и эпических форм до становления профессиональных исполнительских школ и процессов модернизации в период независимости. Специфика определяется эпико-ритмической структурой, локальными интонационными особенностями и устойчивостью инструментального исполнительства.

4. Выводы: региональное музыкальное наследие представляет собой целостную культурную систему, развивающуюся в синтезе традиции и современности, и имеет важное значение для дальнейших исследований в области музыкальной педагогики и культурологии.

КЛЮЧЕВЫЕСЛОВА: *Наследиенародногоискусства,эпико-ритмическоеисполнение,церемониальныепесни,мелодические особенности, национальные инструменты, региональная школа исполнительского искусства, этнокультурные процессы, квалифицированная система образования, культурное обновление, устное наследие, мелодическая структура, творческое обновление.*

STAGES OF DEVELOPMENT OF MUSICAL ART IN SURKHANDARYA REGION AND ITS INDIVIDUAL DIRECTIONS

ABSTRACT: 1. Research Objective: to identify the historical stages of the formation of musical culture in the Surkhandarya region, to define its specific directions, and to analyze contemporary trends within cultural processes.

2. Research Methods: the study employs historical-analytical, comparative-typological, and systemic approaches, along with observation and folklore source analysis. Performance traditions and instrumental practices were examined comprehensively.

3. Research Results: the findings reveal that the regional musical tradition has evolved progressively from ancient ritual and epic forms to the establishment of professional performance schools and modernization processes during the independence period. Its distinctiveness is characterized by epic-rhythmic structures, local intonational features, and the stability of instrumental performance traditions.

4. Conclusions: the regional musical heritage represents an integrated cultural system developing through the synthesis of tradition and modernity and holds significant importance for further research in music pedagogy and cultural studies.

KEY WORDS: *folk art heritage, epic-rhythmic performance, ceremonial songs, melodic features, national instruments, regional performance school, ethno-cultural processes, qualified education system, cultural renewal, oral heritage, melodic structure, creative renewal.*

ISSN: 3060-4761
TerDPI ILMIY XABARNOMASI / SCIENTIFIC BULLETIN OF THE TerSPI / НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК ТерГПИ

KIRISH. So‘nggi yillarda O‘zbekiston hududiy madaniy merosini tizimli o‘rganish masalasi dolzarb ilmiy yo‘nalishlardan biriga aylandi. Xususan, Surxondaryo vohasi o‘zining qadimiy etnomadaniy qatlamlari, og‘zaki ijod an’analari va ijrochilik maktablari bilan alohida ilmiy e’tiborni talab etadi. Biroq mavjud tadqiqotlar ko‘proq umumiy folklorshunoslik yoki milliy musiqa tarixiga bag‘ishlangan bo‘lib, hududiy xususiyatlarni bosqichma-bosqich rivojlanish jarayoni asosida kompleks tahlil qilish yetarli darajada amalga oshirilmagan.

Ilmiy adabiyotlarda Surxondaryo vohasining ayrim folklor namunalariga doir ma’lumotlar uchrasa-da, ularning tarixiy evolyutsiyasi, epik-ritmik tuzilmalari, mahalliy intonatsion xususiyatlari hamda zamonaviy transformatsiya jarayonlari yagona tizim sifatida tadqiq etilmagan. Xususan, mintaqada malakali ijrochilik maktablarining rivojlanishi va ularning xalq merosi bilan uzviy bog‘liqligi yetarlicha tadqiq etilmagan masalalardan biridir.

Mazkur tadqiqotning maqsadi – Surxondaryo viloyatida musiqa san’atining shakllanish va taraqqiyot bosqichlarini aniqlash, uning o‘ziga xos yo‘nalishlarini ilmiy asosda tavsiflash hamda tarixiy va zamonaviy jarayonlar uyg‘unligini tahlil qilishdir.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat:

— Mintaqaning musiqiy merosining tarixiy asoslarini aniqlash;

— An’anaviy ijrochilik hamda xalq ijodi namunalarining tuzilish xususiyatlarini tahlil etish;

— sovet davri va mustaqillik yillaridagi madaniy jarayonlarning ta’sirini baholash;

— zamonaviy rivojlanish tendensiyalarini aniqlash va ilmiy xulosalar chiqarish.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. O‘zbekiston musiqa merosini o‘rganish bo‘yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar asosan milliy musiqa tarixi, folklorshunoslik va etnomusiqashunoslik yo‘nalishlarida amalga oshirilgan. Respublika miqyosida an’anaviy ijrochilik, maqom san’ati, xalq qo‘shiqlari va marosim folkloriga oid tadqiqotlar yetarlicha yoritilgan bo‘lsa-da, hududiy musiqiy jarayonlarni alohida tizim sifatida kompleks o‘rganish masalasi nisbatan kam tadqiq etilgan.

Mavjud ilmiy manbalarda Surxondaryo vohasining ayrim folklor namunalari, baxshichilik va epik ijrochilik an’analari haqida umumiy tavsiflar uchraydi. Shu bilan birga, ushbu mintaqada musiqa san’atining tarixiy rivojlanishi, bosqichma-bosqich taraqqiyot jarayoni, mahalliy intonatsion va ritmik xususiyatlarning shakllanish omillari hamda malakali ijrochilik maktablarining rivojlanish mexanizmlari tizimli tarzda tadqiq etilmagan. Shuningdek, zamonaviy davrda hudud musiqiy merosining transformatsiya jarayonlari, ya’ni an’anaviy shakllarning estrada va yangi ijro formatlari bilan integratsiyasi bo‘yicha ilmiy tahlillar yetarli emas. Shu bois mazkur tadqiqot hududiy musiqa merosini tarixiylik, uzviylik va tizimlilik tamoyillari asosida o‘rganishga qaratildi.

Tadqiqot metodlari

Tadqiqot jarayonida bir nechta ilmiy metodlar kompleks qo‘llanildi. Avvalo, tarixiy-tahliliy metod asosida hudud musiqiy merosining shakllanish bosqichlari davriy ketma-ketlikda o‘rganildi. Bu yondashuv orqali qadimgi marosim va og‘zaki ijod namunalaridan tortib, zamonaviy ijrochilik shakllarigacha bo‘lgan taraqqiyot izchil tahlil qilindi.

Qiyosiy-tipologik metod yordamida Surxondaryo hududiga xos ijrochilik uslublari boshqa hududiy an’analar bilan taqqoslandi va o‘ziga xos jihatlar aniqlashtirildi. Tizimli yondashuv esa musiqa merosini alohida elementlar yig‘indisi sifatida emas, balki o‘zaro bog‘liq bo‘lgan yaxlit madaniy tizim sifatida ko‘rib chiqish imkonini berdi.

Bundan tashqari, kuzatuv va tavsifiy metodlar orqali hududdagi ijrochilik amaliyoti, an’anaviy cholg‘u vositalari va repertuar xususiyatlari o‘rganildi. Folklor namunalarining mazmun-melodik va ritmik tahlili orqali mahalliy intonatsion model va strukturaviy xususiyatlar aniqlashtirildi.

Mazkur metodlar majmuasi tadqiqotning ilmiy asoslanganligini ta’minlab, Surxondaryo hududidagi musiqa san’atining tarixiy va zamonaviy rivojlanish jarayonlarini chuqurroq anglash imkonini berdi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA.

1. Tadqiqot natijalari

Tadqiqot Surxondaryo viloyatidagi musiqa san’ati tarixiy va zamonaviy jihatdan tahlil qilindi. Natijalar quyidagicha:

1.Hudud musiqiy merosining bosqichma-bosqich rivojlanishi:

-Qadimgi marosim va epik folklor qatlamlari hududning birinchi musiqiy tajribalarini tashkil etgan.

– XIX–XX asrlarda mahalliy vokal-chalg‘u ansambllari shakllanib, professional ijrochilik maktablari rivojlangan.

– Sovet davrida musiqa ta’limi va davlat ansambllari tashkil etilishi natijasida xalq musiqasi professionalizatsiyalashgan.

– Mustaqillik yillarida zamonaviy ijrochilik shakllari (estrada, pop, eksperimental yo‘nalishlar) an’anaviy motivlar bilan uyg‘unlashgan.

2.Hudud musiqasining o‘ziga xos yo‘nalishlaridan:

–Dostoniy-ritmik qo‘shiqlar va marosim folklori mintaqaning madaniy identifikatori hisoblanadi.

–Mahalliy ohangiy va melodik xususiyatlar hududiy farqlanishlarni belgilaydi.

–An’anaviy cholg‘ular (dutor, tanbur, gidjak) ijro madaniyatining barqarorligini ta’minlaydi.

3.Hudud musiqa maktablari va ijrochiligining zamonaviy integratsiyasi:

–Raqamli texnologiyalar va ijodiy almashinuv orqali an’anaviy va zamonaviy yo‘nalishlar uyg‘unlashgan.

Tahlil natijalariga ko‘ra asosiy muammolar:

Bosqich	Vaqt davri	Asosiy xususiyatlar
Qadimgi folklor	miloddan avval – XIX asr	Marosim va epik qo‘shiqlar, tabiat bilan bog‘liqlik
Professional maktablar	XIX–XX asr	Vokal-cholg‘u ansambllari, cholg‘u ijrochiligi
Sovet davri	1920–1991	Davlat ansambllari, musiqa maktablari, professionalizatsiya
Mustaqillik davri	1991–hozir	Estrada va zamonaviy janrlar, raqamli integratsiya

Hududiy musiqiy merosning yetarlicha tizimli o‘rganilmasligi: Mahalliy ijrochilik hamda folklor namunalarining tarixiy rivojlanishi kompleks tarzda tadqiq etilmagan.

Professional ijrochilik va an’anaviy meros uyg‘unligining cheklanishi: Ba’zi an’anaviy yo‘nalishlar yosh avlod orasida yetarli darajada rivojlanmayapti.

Zamonaviy texnologiyalar bilan integratsiya yetishmasligi: Raqamli platformalar va ijodiy almashinuv imkoniyatlari hali to‘liq ishlatilmagan.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, Surxondaryo hududi musiqa san’ati o‘ziga xos va boy merosga ega bo‘lib, uning ilmiy asosda o‘rganilishi hududiy identitetni mustahkamlash va musiqa pedagogikasi uchun muhim ahamiyatga ega.

XULOSA. Mazkur tadqiqot Surxondaryo viloyatida musiqa san’atining shakllanish va rivojlanish bosqichlarini tizimli tarzda o‘rganishga qaratildi. Tadqiqot natijalari hudud musiqiy merosining qadimgi marosim va epik folklor qatlamlaridan tortib, professional ijrochilik maktablari shakllanishi, sovet davri madaniy siyosati ta’siri va mustaqillik davridagi zamonaviy transformatsiyalargacha uzviy rivojlanganini ko‘rsatdi.

Tadqiqot shuningdek, hudud musiqasining o‘ziga xos yo‘nalishlarini aniqladi: dostoniy-ritmik ijrochilik, tantanaviy qo‘shiqlar, mahalliy ohangiy xususiyatlar hamda an’anaviy cholg‘u ijrochiligi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, Surxondaryo musiqa san’ati tarixiy meros va zamonaviy ijodiy jarayonlar uyg‘unligida rivojlanayotgan yaxlit madaniy tizim sifatida qaraladi.

Xulosa qilib aytganda, hudud musiqiy merosining ilmiy asosda o‘rganilishi hududiy identitetni mustahkamlash, milliy musiqa pedagogikasi va madaniyatshunoslik rivoji uchun katta ahamiyatga ega. Shu bilan birga, an’anaviy va zamonaviy yo‘nalishlarni uyg‘unlashtirish hamda ijodiy yangilanish jarayonlarini qo‘llab-quvvatlash hudud musiqa san’atining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Qodirov M. Markaziy Osiyo, Yaqin va O‘rta Sharqning falsafiy tafakkuri (O‘rta asrlar). – Toshkent: Sharq, 2010. – B. 189. (The Philosophical Thought of Central Asia, Near and Middle East (Middle Ages))

2. Sharipova G. Musiqa o‘qitish metodikasi. – Toshkent: NIF MSH, 2020. – bet 56. (Music Teaching Methodology)

3. Sharipova G. Musiqa o‘qitish metodikasi praktikumi. – Toshkent: Turon-Iqbol, 2020. – bet 78. (Practicum on Music Teaching Methodology)

4. Karimov A. O‘zbek xalq cholg‘ulari tarixi. – Samarqand: O‘zbekiston, 2018. – bet 112. (History of Uzbek Folk Instruments)

5. Ismoilov S. Folklor va etnomusiqashunoslik asoslari. – Toshkent: Fan, 2016. – bet 94. (Fundamentals of Folklore and Ethnomusicology)

6. Tursunov R. O‘zbekiston musiqa madaniyati tarixi. – Buxoro: Ma’naviyat, 2017. – bet 145. (History of Music Culture in Uzbekistan)

7. Nazarov D. Milliy cholg‘ular bilan ishlash metodikasi. – Termiz: Sharqiy, 2019. – bet 63. (Methodology of Working with National Instruments)

8. Akramov J. Xalq qo‘shiqlari va ularning melodik tuzilishi. – Toshkent: Turon, 2015. – bet 77. (Folk Songs and Their Melodic Structure)

9. Murodov B. Sovet davrida musiqa ta’limi rivoji. – Toshkent: Fan, 2014. – bet 88. (Development of Music Education During Soviet Period)

10. http://uz.infocom.uz/2013/07/01/telefon-va-telefon-aloqasining-rivojlanish-tarixi/ (History of Telephone and Telecommunication Development)